

Η ΜΕΓΙΣΤΗ ΕΡΗΜΟΣ ΤΗΣ ΡΙΛΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΦΕΓΓΟΣ ΤΗΣ ΣΤΟΝ ΓΥΡΩ ΚΟΣΜΟ

Ο ΟΣΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΡΙΛΙΩΤΗΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Ελένη Τσοχαντάρη
Γκέντσο Μπάνεβ (επιστημονικός υπεύθυνος)

*Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών*

*Ομιλία 2.
Τόπος διεξαγωγής: Μονή της Ρίλα
... στο μοναστηριακό συγκρότημα*

1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο όσιος Ιωάννης ο Ριλιώτης είναι ο μεγαλύτερος άγιος της βουλγαρικής Εκκλησίας και η μονή του οσίου στη Ρίλα αποτελούσε ανέκαθεν ένα από τα μεγαλύτερα προσκυνήματα των Βαλκανίων. Κάποιοι μάλιστα προσκυνητές, επειδή δεν είχαν τη δυνατότητα να ταξιδέψουν στους Αγίους Τόπους, θεωρούσαν το προσκύνημα εκεί σχεδόν ισοδύναμο με το προσκύνημα στα Ιεροσόλυμα. Γεννήθηκε περί το 876 στο χωριό Σκρίνο (ΝΔ Βουλγαρία). Έζησε την εποχή των Βουλγάρων ηγεμόνων Βόρη Α' (852- 889), Βλαδίμηρου του «Αποστάτη» (889- 893), Συμεών (893- 927) και Πέτρου (927- 970). Επειδή αγαπούσε πολύ τον ασκητισμό και τη μοναστική ζωή, όταν πέθαναν οι γονείς του, μοίρασε την περιουσία του στους φτωχούς και αποσύρθηκε στο όρος της Ρίλας. Στον έρημο αυτό τόπο αγωνίστηκε κατά των πειρασμών με νηστείες, ολονυχτίες και προσευχές. Απλοί βοσκοί και ευεργετηθέντες επισκέπτες έγιναν κήρυκες της αρετής και της θαυματουργικής του χάριτος. Κοιμήθηκε στις 18 Αυγούστου 946 σε ηλικία περίπου 70 ετών. Η αναγνώριση του Ιωάννη ως αγίου δεν άργησε να έρθει. Ευωδία εξερχόταν από τον τάφο του, ασθενείς θεραπεύονταν και το σώμα του έμενε άφθαρτο. Η αγιότητά του ξεπέρασε γρήγορα τα στενά όρια της Ρίλας και η φήμη του διαδόθηκε και έξω από τα σύνορα της Βουλγαρίας. Σε αυτό συνετέλεσαν καθοριστικά οι μετακομιδές των θαυματουργικών λειψάνων του από τον 11ο μέχρι τον 15ο αιώνα.

Η εκκλησία της Βουλγαρίας τιμά τη μνήμη του οσίου Ιωάννου τρεις φορές τον χρόνο: στις 18 Αυγούστου γιορτάζει την κοίμησή του, στις 19 Οκτωβρίου τη μετακομιδή των λειψάνων του από τη Σαρδική (Σόφια) στο Τύρνοβο και την 1η Ιουλίου τη μετακομιδή των λειψάνων του από τον Τύρνοβο στη Ρίλα. Ο όσιος τιμάται και στην Ελλάδα· στο Άγιο Όρος αλλά και σε ένα μοναστήρι της Τήνου, στη μονή της Κυρίας των Αγγέλων του Κεχροβουνίου.

2. Οι μετακομιδές των λειψάνων του

Η μετακομιδή των λειψάνων ενός αγίου και δη θαυματουργού αποτελεί σταθμό στην ιστορία της Εκκλησίας και της ζωής των πιστών. Στους μεσαιωνικούς χρόνους τα λείψανα των αγίων δεν ήταν μόνο πηγή ιάσεων, αλλά και τεκμήριο της μεσιτείας και προστασίας τους προς τον λαό, τους άρχοντες και το βασίλειο. Μάλιστα, τα λείψανα θεωρούνταν πολύτιμος θησαυρός και από τους εχθρούς της Ορθοδοξίας, γι' αυτό και οι τελευταίοι τα άρπαζαν στις επιδρομές τους και τα μετέφεραν στις χώρες τους. Τα λείψανα του θαυματουργού οσίου Ιωάννου δεν αποτέλεσαν εξαίρεση, δεδομένου ότι περιπλανήθηκαν για τετρακόσια ολόκληρα χρόνια (1068/1071-1469).

Η πρώτη μετακομιδή (1068-1071) έγινε από τη μονή της Ρίλας στη Σαρδική (Σόφια) ως έκφραση της ευγνωμοσύνης του βυζαντινού αυτοκράτορα Ρωμανού Δ΄ Διογένη προς τους αξιωματούχους και τους κατοίκους της Σόφιας που τον βοήθησαν στην πορεία του προς το θρόνο· τότε η Βουλγαρία είναι υπό βυζαντινή κυριαρχία και το Βυζάντιο εκτεινόταν μέχρι τον Δούναβη και την Αδριατική στα Βαλκάνια.

Η δεύτερη μετακομιδή ήταν αντικείμενο λαφυραγώγησης. Ο βασιλιάς της Ουγγαρίας Βελλάς Γ΄ (1172-1196) εισέβαλε το 1183 στο δυτικό τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και κατέλαβε αρκετές πόλεις, μεταξύ των οποίων και τη Σαρδική (Σόφια). Ανάμεσα στα λάφυρα της επιδρομής ήταν και τα ιερά λείψανα του οσίου Ιωάννη. Στο Strigonium της Ουγγαρίας οι πιστοί έζησαν πολλά θαύματα γύρω από τη λάρνακα του οσίου.

Έπειτα από τέσσερα χρόνια, το 1187, ο Ούγγρος βασιλιάς επέστρεψε με τιμές το σκήνωμα του οσίου στη Σόφια. Το κίνητρο ίσως ήταν ο γάμος της κόρης του με τον βυζαντινό αυτοκράτορα Ισαάκιο Β΄ (1185-1195) και η προσπάθειά του να αποδείξει τις αγαθές πλέον προθέσεις του απέναντι στην Αυτοκρατορία.

Το 1185 ξεκίνησε η στάση των Ασένιδων στο Τύρνοβο που οδήγησε στην κατάρριψη της βυζαντινής κυριαρχίας βόρεια του Αίμου και τον σχηματισμό του Β΄ Βουλγαρικού κράτος. Το 1195, τα λείψανα του οσίου Ιωάννη μεταφέρθηκαν στο Τύρνοβο, που ήταν η νέα βουλγαρική πρωτεύσα. Στο μεταξύ, η μονή της Ρίλας είχε διαλυθεί. Το 14^ο αιώνα η αδελφότητα μεταφέρεται στη σημερινή θέση της μονής και το 1335 χτίζεται ο Πύργος του Χρέλιου. Αργότερα, στους οθωμανικούς χρόνους, κατά τον 15ο αιώνα, τρία αδέρφια μοναχοί ανακαίνισαν το καθολικό της μονής και τα γύρω κτίρια. Κατόπιν διαφόρων παραινέσεων, ο σουλτάνος Μωάμεθ ο Πορθητής (1451-1481) έδωσε γραπτή εντολή προς τον καδή (δικαστής και διοικητής) του Τυρνόβου, για να επιτρέψει την επιστροφή των λειψάνων στο μοναστήρι της Ρίλας. Το σκήνωμα του οσίου Ιωάννου έφτασε στη μονή στις 30 Ιουνίου 1469, κλείνοντας με αυτό τον τρόπο έναν κύκλο πέντε μετακομιδών και μια περιπέτεια 400 ετών.

3. Κείμενα για τον βίο του οσίου Ιωάννη

Αναμφισβήτητα ο όσιος Ιωάννης ο Ριλιώτης είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στη Βουλγαρία, τόσο στην Εκκλησία όσο και στο λαό. Από τον 12ο αιώνα ως τα τέλη του 18ου γράφτηκαν συνολικά 15 βουλγάρικα βιογραφικά κείμενα του οσίου (Βίοι, Συναξάρια, Διηγήσεις για τις μετακομιδές των λειψάνων του). Χαρακτηριστικό είναι ότι ορισμένοι Βίοι-Διηγήσεις λειτουργούν και ως χρονογραφίες. Μεταξύ των βιογραφικών αυτών κειμένων υπάρχουν δύο βιογραφίες του οσίου που έχουν συνταχθεί από Βυζαντινούς λόγιους.

Συντάκτης της πρώτης είναι ο Γεώργιος Σκυλίτζης που έζησε και έδρασε κατά τον 12ο αιώνα. Επί της βασιλείας του αυτοκράτορα Μανουήλ Α' Κομνηνού (1143-1180) υπηρέτησε ως αξιωματούχος στη Σαρδική, θεραπεύτηκε από τον όσιο και από ευγνωμοσύνη συνέταξε το βίο του στα ελληνικά μεταξύ των ετών 1173 και 1183. Από το κείμενο αυτό σώθηκε μόνο μία παλαιοσλαβική μετάφραση. Το κείμενο του Σκυλίτζη είναι πραγματικά μοναδικό, διότι, ως αυτόπτης και αυτήκοος μάρτυρας των γεγονότων στη Σαρδική και ως Βυζαντινός αξιωματούχος που είχε τη δυνατότητα να ελέγξει πηγές και πληροφορίες, μας παρέδωσε γεγονότα, τα οποία θα αγνοούσαμε παντελώς.

Ο Δημήτριος Καντακουζηνός, ελληνικής καταγωγής (από τη βυζαντινή οικογένεια των Καντακουζηνών), έγραψε στην παλαιοσλαβική μια σύντομη διήγηση με μικρό εγκώμιο για τον βίο του οσίου Ιωάννη του Ριλιώτη. Το έργο αυτό δεν περιέχει μόνο τον βίο του οσίου και τις πέντε μετακομιδές των λειψάνων του, αλλά και περιγραφή των δεινών που υπέστησαν οι ορθόδοξοι λαοί των Βαλκανίων (Βυζαντινοί, Βούλγαροι, Σέρβοι) από τους σταυροφόρους και τους Τούρκους, διότι δεν είχαν ομόνοια μεταξύ τους και δεν συνασπίστηκαν, για να αντιμετωπίσουν ενωμένοι τους κοινούς εχθρούς.

Δέον, επίσης, να σημειωθεί η ένταξη του βίου του οσίου Ιωάννη του Ριλιώτη στον *Συναξαριστή* του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου (1749- 1809). Ο άγιος Νικόδημος υπήρξε

μία από τις μεγαλύτερες μορφές του νεότερου Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας. Αν και έγραψε αποκλειστικά στα ελληνικά, το έργο του έχει πανορθόδοξο χαρακτήρα. Χαρακτηριστικό αυτού είναι δύο συλλογές: Το *Νέον Μαρτυρολόγιον* και ο *Συναξαριστής*. Στην πρώτη συλλογή δεν έχουν θέση μόνο οι Έλληνες νεομάρτυρες αλλά και οι Βούλγαροι, οι Ρουμάνοι, οι Ρώσοι και οι Σέρβοι, διότι όλοι αποτελούν πρότυπα των Ορθοδόξων ανεξάρτητα από την καταγωγή τους. Όσον αφορά στον *Συναξαριστή* διαπίστωσε ότι δεν ήταν ενημερωμένος, όχι μόνο ως προς τους νεομάρτυρες, αλλά και ως προς τους αγίους, στην ανακήρυξη των οποίων είχαν προχωρήσει παλαιότερα οι τοπικές Ορθόδοξες Εκκλησίες (Βουλγαρίας, Ρωσίας, Σερβίας κλπ). Το κενό αυτό κάλυψε ο άγιος Νικόδημος, επιστρατεύοντας τους μοναχούς άλλων εθνοτήτων που ζούσαν στο Άγιο Όρος και είχαν στη διάθεσή τους τις αξιόλογες βιβλιοθήκες και πλούσιες συλλογές σλαβικών χειρογράφων των μονών. Οι μοναχοί συνέτασσαν συναξάρια των αγίων τους και παρέδιδαν τα κείμενα στον Νικόδημο, ο οποίος τα επεξεργαζόταν γλωσσικά κι υφολογικά και τα ενέτασσε στον «Συναξαριστή» που δημοσιεύτηκε το 1819, δηλαδή μετά το θάνατο του Νικοδήμου.

4. Ακολουθίες και ύμνοι στα ελληνικά

Προς τιμήν του αγίου Ιωάννου του Ριλιώτη, έχουν συνταχθεί τρεις ακολουθίες στην ελληνική γλώσσα. Συντάκτες τους είναι ο μητροπολίτης Σταυρουπόλεως και σχολάρχης της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης Κωνσταντίνος Τυπάλδος-Ιακωβάτος, ο αγιορείτης μοναχός Ιάκωβος Νεασκητιώτης και ο λογοτέχνης Αλέξανδρος Μωραϊτίδης. Και οι τρεις Ακολουθίες συντάχθηκαν σε περιόδους έντασης στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις. Οι δύο πρώτες γράφτηκαν κατά τη διάρκεια του βουλγαρικού εκκλησιαστικού και πολιτικού ζητήματος (1840-1872), ενώ η τρίτη κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918). Καταδεικνύεται, συνεπώς, περίτρανα πόσο η ορθόδοξη πίστη ενώνει τους λαούς και έχει τη δύναμη να γκρεμίσει τα τείχη των εθνικισμών.

Την πρωτοβουλία για τη σύνταξη ακολουθίας του οσίου στην ελληνική γλώσσα πήραν οι Έλληνες του Μελένικου (σημερινό Melnik), το οποίο δεν βρίσκεται πολύ μακριά από τη Μονή της Ρίλας. Στις 28 Απριλίου 1847 απηύθυναν επιστολή στον λόγιο μοναχό Νεόφυτο τον Ριλιώτη, ο οποίος ήταν άριστος γνώστης της ελληνικής. Ωστόσο, η έρευνα συντείνει στο γεγονός ότι η σύνθεση της Ακολουθίας ήταν μικτή-ελληνοσλαβωνική και έγινε από κοινού με τον Κωνσταντίνο Τυπάλδο-Ιακωβάτο για λειτουργική χρήση στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης. Η αξία της Ακολουθίας αυτής έγκειται στο πνεύμα της ενότητας που εκφράζει μεταξύ των ελληνόφωνων και των σλαβόφωνων Ορθοδόξων ενώπιον ενός αγίου, τον οποίο τιμούσε κατεξοχήν ο βουλγαρικός λαός.

Η δεύτερη Ακολουθία, την οποία συνέταξε ο Αγιορείτης μοναχός Ιάκωβος Νεασκητιώτης το 1860 είχε ως μοναδική πηγή το Συναξάριο του οσίου Ιωάννου που βρίσκεται καταχωρημένο στον *Συναξαριστή* του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη.

Αφορμή για τη σύνθεση της τρίτης Ακολουθίας από τον λογοτέχνη Αλέξανδρο Μωραϊτίδη το 1917 ήταν η επιστολή που δέχτηκε από τη δόκιμη μοναχή και μετέπειτα καθηγουμένη της μονής Κεχροβουνίου στην Τήνο, Θεοδοσία Καρδίτση. Το μοναστήρι διέθετε (διαθέτει και σήμερα) το δεξί χέρι του λειψάνου του οσίου Ιωάννη του Ριλιώτη και η Ακολουθία ήταν απαραίτητη, για να εορτάζεται πανηγυρικά η μνήμη του. Κάποιος ιερομόναχος από τη Σύρο, ονόματι Γαβριήλ, το έτος 1915 παρέδωσε το λείψανο του οσίου στη μοναχή Θεοδώρα και αργότερα η δεξιά του οσίου βρέθηκε στη μονή. Η επιγραφή στη αργυρή λειψανοθήκη σε συνδυασμό με τον *Συναξαριστή* του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου μας παρέχει την πληροφορία ότι το λείψανο ανήκει στον άγιο Ιωάννη τον Ριλιώτη. Σύμφωνα, επίσης, με την έρευνα του αρχιμανδρίτη Παντελεήμονα Πούλου, άριστου γνώστη της βουλγαρικής, η πιθανότερη εκδοχή σχετικά με τη μετακομιδή του λειψάνου στην Τήνο συνδέεται με την αποτυχημένη ελληνική επανάσταση του 1770 (Ορλωφικά) και την κάθοδο του ρωσικού στόλου στο Αιγαίο κατά τη διάρκεια του ρωσοτουρκικού πολέμου (1768-1774).

Πιθανώς το δεξί χέρι του οσίου να μεταφέρθηκε από αδελφούς της μονής της Ρίλας στη Ρωσία κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, όπου και δωρήθηκε σε κάποιο σημαντικό πολιτικό ή εκκλησιαστικό πρόσωπο. Κατά την παράδοση και μέχρι σήμερα στη μονή Κεχροβουνίου κάθε χρόνο στις 19 Οκτωβρίου, ημέρα της μετακομιδή των λειψάνων του οσίου Ιωάννη του Ριλιώτη από τη Σόφια στο Τύρνοβο, τελείται πανηγυρική Θεία Λειτουργία.

5. Επίλογος

Το ενδιαφέρον των Ελλήνων για τον όσιο Ιωάννη τον Ριλιώτη υπήρξε διαχρονικό. Η μη εισαγωγή της τιμής του οσίου στα Μηναία έχει ως εξήγηση την εμφάνιση των ελληνικών Συναξαρίων και Ακολουθιών του οσίου μετά την οριστικοποίηση του περιεχομένου των εντύπων Μηναίων, δηλαδή μετά από το 1800. Οπωσδήποτε η ένταξη του οσίου στον *Συναξαριστή* του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, ενός γνήσιου οπαδού της ιδέας του Ορθοδόξου γένους, της Ρωμοσύνης και της Πανορθοδοξίας, δεν είναι διόλου τυχαία. Ακόμη και όταν οι σχέσεις Βουλγάρων και Ελλήνων δοκιμάζονταν στο πεδίο των εθνικιστικών και πολεμικών συγκρούσεων, η ενότητα της ορθόδοξης πίστης παρέμενε, όπως και θα παραμένει αναλλοίωτη, νυν και αεί.

Βιβλιογραφία:

Γόνης Δ., *Ο Όσιος Ιωάννης ο Ριλιώτης*, Σειρά: Υμνογραφικά κείμενα και μελέτες, 4, Αθήνα: Αρμός, 1997